

Antoni Jackowski

Łagiewniki w systemie ośrodków pielgrzymkowych Polski i świata

1. Wprowadzenie

Wbrew powszechnie panującym obecnie tendencjom do sekularyzacji życia indywidualnego i społecznego, w okresie ostatniego dwudziestolecia obserwuje się gwałtowny rozwój migracji pielgrzymkowych. W Kościele rzymskokatolickim, ale nie tylko, wiąże się to niewątpliwie z licznymi Podróżami Apostolskimi Jana Pawła II. Szacuje się, że ogółem w pielgrzymkach zdążających do ośrodków kultu religijnego o zasięgu ponadregionalnym uczestniczy ponad 250 mln osób rocznie, z tego około 110 mln, a więc 60-70%, to chrześcijanie. Ocenia się, że w samej Europie około 30 mln chrześcijan, głównie katolików, poświęca swe urlopy i wakacje (lub ich część) na odbywanie pielgrzymek¹. W okresie ostatnich kilku dziesięcioleci wykształciły się nowe ośrodki pielgrzymkowe przyciągające coraz większe rzesze wiernych. Do takich ośrodków należy sanktuarium Bożego Miłosierdzia zlokalizowane w krakowskich Łagiewnikach, które w ostatnim zwłaszcza okresie przeżywa niebywały rozwój zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej.

2. Główne ośrodki pielgrzymkowe świata

We współczesnym świecie można zaobserwować nasilającą się koncentrację migracji pielgrzymkowych do kilku czy kilkunastu głównych ośrodków. Spośród pątników chrześcijańskich około 40 mln (ponad 25%) wędruje do 20 (około 3% ogółu) najważniejszych centrów pątniczych. Do największych w świecie chrześcijańskim centrów kultu religijnego, przyciągających łącznie ponad 30 mln pątników (20% migrujących wyznawców tej religii), należą: Rzym z Watykanem (około 8 mln), Lourdes (6 mln), Jasna Góra (4-5 mln), Fatima (4 mln), a poza Europą meksykańskie Guadalupe (ponad 10 mln). Podobne zjawisko koncentracji ruchu pielgrzymkowego w najważniejszych ośrodkach kultu obserwujemy również w innych religiach. I tak na przykład, w islamie 15 świętych miast przyciąga ponad 10 mln pielgrzymów muzułmańskich (25% ogółu), z tego sama Mekka ponad 2 mln (5% pielgrzymują-

cych wyznawców islamu). Podobnie spośród hinduistycznych ośrodków kultu religijnego o zasięgu ponadregionalnym znaczna część pielgrzymów (ponad 30% ogółu) wędruje do siedmiu „świętych miast”, a zwłaszcza do Waranasi (dawne Benares, starożytne Kaśi = „miasto światła”), Hardwaru i Kanczipuram, a ponadto do położonego u zbiegu trzech „świętych rzek”: Gangesu, Dżamuny i niewidzialnej, mitycznej Saraswati (obok corocznych milionowych rzesz pielgrzymów co 12 lat przybywa tu około 10 milionów pątników uczestniczących w uroczystościach Kumbh Mela) Allahabadu. Ponadto milionową frekwencję notuje się również w przypadku kilku ośrodków związanych z innymi religiami czy wyznaniem².

Należy w tym miejscu poczynić pewną dygresję, niezmiernie jednak istotną dla naszych dalszych rozważań. Mianowicie, w przypadku tak delikatnej materii, jaką jest religia, trudno o randze poszczególnych ośrodków wnioskować jedynie na podstawie frekwencji przybywających do nich wiernych. Frekwencja pielgrzymów jest bowiem wypadkową szeregu czynników. Z jednej strony może to być bowiem liczebność wyznawców poszczególnych religii (w skali świata, kraju lub regionu), usytuowanie geograficzne ośrodka czy też stopień dostępności sanktuarium dla poszczególnych grup wyznawców (np. nie dopuszczanie kobiet czy członków określonych grup społecznych), z drugiej zaś stopień rozwoju infrastruktury komunikacyjnej, poziom świadomości religijnej czy wreszcie tradycja pielgrzymowania. W niektórych okresach o natężeniu przyjazdu pątników mogą decydować uwarunkowania polityczne. Surowe przepisy zakonne sprawiły, że główny duchowy ośrodek prawosławia – Świętą Górę Athos odwiedza rocznie nie więcej niż 50 tysięcy wiernych. Odległość Bodh Gaya (Indie), najważniejszego ośrodka buddyzmu, od wielu regionów zamieszkałych przez wyznawców tej religii oraz ubóstwo większości buddystów sprawiają, że rocznie liczba pielgrzymów nie przekracza 500 tysięcy. Niestabilna sytuacja polityczna na Bliskim Wschodzie przez lata nie sprzyjała przyjazdom pielgrzymów do Jerozolimy i innych świętych miejsc tego regionu. Wreszcie przykład prawosławnych ośrodków kultu religijnego na terenie Rosji i Ukrainy jest najlepszą ilustracją wpływu sytuacji politycznej na zanik praktyk religijnych, w tym również pielgrzymek. Dopiero w ostatnich latach jesteśmy świadkami odradzania się życia religijnego na tamtych terenach.

Bardziej szczegółowe rozważania ograniczymy do sanktuariów chrześcijańskich. Większość miejsc pielgrzymkowych chrześcijaństwa, zwłaszcza zachodniego, jest związana z kultem maryjnym (około 80% ogółu). Sanktuaria maryjne należą – zdaniem Ojca Świętego – do „*duchowego i kulturalnego dziedzictwa danego ludu i posiadają wielką siłę przyciągania i promieniowania*”³. Już w okresie średniowiecza funkcjonowały wielkie, związane z kultem maryjnym, ośrodki pielgrzymkowe o zasięgu ponadregionalnym. Przykładowo można tu wymienić: Walsingham w Anglii (zwane wówczas często Nazaretem Północy), Le-Puy-en-Velay i Rocamadour we Francji, Montserrat i Saragossa w Hiszpanii, Altötting w Niemczech, Mariazell w Austrii, Einsiedeln w Szwajcarii, Przybram w Czechach i Lewocza na Słowacji. Wśród sanktuariów polskich od końca XIV wieku coraz ważniejsze miejsce zaczęła zajmować Jasna Góra, która już na początku XV stulecia miała zasięg międzynarodowy.

Spośród wielu ośrodków maryjnych główną rolę odgrywają obecnie: Lourdes, Jasna Góra (Częstochowa), Fatima, a poza Europą Guadelupe (Meksyk). Mają one zasięg ogólnoświatowy i są równocześnie głównymi – obok Rzymu – centrami pielgrzymkowymi w Kościele rzymskokatolickim. Wymieniając Jasną Górę, należy uświadomić sobie fakt, że jest ona największym w świecie ośrodkiem maryjnym, którego powstanie i rozwój nie były związane z objawieniami Matki Bożej.

Inne ważniejsze ośrodki maryjne Europy nie mają już tak wyraźnie wykształconego charakteru międzynarodowego, zwłaszcza w wymiarze światowym. Do takich ośrodków, jak Montserrat, Mariaszell, Altötting, Kalwaria Zebrzydowska, Einsiedeln ruch obcokrajowców jest w zasadzie ograniczony prawie wyłącznie do pątników europejskich. Do najmłodszych ośrodków należy Medjugorje, gdzie notuje się żywiołowy rozwój pielgrzymek. W ostatnich latach obserwujemy zjawisko wykształcania się maryjnych miejsc pielgrzymkowych w wielu krajach pozaeuropejskich, przy czym o powstaniu niektórych decydowała translokacja kultu Matki Bożej Częstochowskiej (m.in. Stany Zjednoczone, Australia, Afryka).

Rozbudowany kult maryjny notowano również w Kościele prawosławnym, szczególnie na terenie Rusi. W maryjnym ikonostasie naczelne miejsce zajmowała ikona Matki Boskiej Włodzimierskiej, szczególnie zasłużona i słynąca z wielu łask i cudów. Dużą cześć oddawano wizerunkowi Matki Bożej-Orantki w Soborze Świętej Sofii w Kijowie czy ikonie Zaśnięcia Matki Bożej w kijowskiej cerkwi Ławry Peczerskiej. Ważną rolę w rozwijaniu kultu maryjnego na wschodnich terenach Rzeczypospolitej odgrywał Poczajów (obecnie Ukraina). Poza ziemiami dawnej Rusi szczególnym kultem cieszy się ikona Maryi znajdująca się na greckiej wyspie Tinos, nazwanej „Lourdes Wschodu”.

Ważną rolę w rozwoju kultu maryjnego, a także związanych z nim migracji pielgrzymkowych odegrały miejsca objawień Matki Bożej. We współczesnym katolicyzmie spośród wielu miejsc, w jakich na przestrzeni dziejów notowano te objawienia, główną rolę odgrywają w Europie La Salette (1846), Lourdes (1858) i Fatima (1917). Ważne miejsce zajmuje też Medjugorje (1981), choć oficjalnie objawienia w tej miejscowości nie zostały jeszcze zaakceptowane przez władze kościelne. Poza Europą największym ośrodkiem jest Guadelupe w Meksyku (objawienia Matki Bożej w 1531 r.). Również w prawosławiu jest wiele miejsc, w których miała się ukazać sama Matka Boża lub Jej cudowna ikona. Przypomnijmy chociażby ukazanie się Maryi w Poczajowie, które według tradycji miało mieć miejsce w latach 1198 i 1260, czy ukazanie się cudownej ikony Matki Bożej we wsi Kołomienskoje (dziś dzielnica Moskwy) w 1917 roku.

Z monastycyzmem wschodnim wiąże się najbardziej czczone miejsce prawosławia – Święta Góra Athos (Grecja). Ważną rolę odgrywają też Sergijew w pobliżu Moskwy oraz jedna z Wysp Sołowieckich na Morzu Białym. Coraz większy udział w europejskich pielgrzymkach wyznawców prawosławia ma nasza Grabarka.

W większych ośrodkach związanych z kultem Męki Pańskiej czy kultem świętych zasięg ruchu pielgrzymkowego obcokrajowców nie przekracza kontynentu.

Wyjątek stanowią: Ziemia Święta z Jerozolimą, do której przybywają wierni z całego świata – zarówno chrześcijanie, jak i Żydzi oraz wyznawcy islamu, a także Rzym z Watykanem (groby Apostołów św.św. Piotra i Pawła, siedziba papieża). W ostatnich kilkunastu latach zaktywizowały się znacznie pielgrzymki do grobu św. Jakuba Większego w Santiago de Compostela. Czynione są próby reaktywacji średniowiecznych „szlaków św. Jakuba”.

W ostatnich latach obserwuje się zwiększone zainteresowanie wiernych podróżami do ośrodków związanych z kultem Męki Pańskiej. Głównym ośrodkiem tego kultu jest Jerozolima z Kalwarią, Grobem Chrystusa i innymi miejscami związanymi z Jego życiem i męczeńską śmiercią. Na początku XV wieku pojawiły się w Europie kalwarie mające stanowić miniaturę Jerozolimy. W niektórych miejscowościach kalwaryjnych do dziś odbywają się w Wielkim Tygodniu Misteria Pasyjne, których początki sięgają często późnego średniowiecza. Uroczystości te przyciągają dziesiątki tysięcy osób z różnych stron Europy (w przypadku na przykład Filipin – z kontynentu azjatyckiego), przybywających z motywów religijnych bądź po prostu jako turyści. Przykładem jest w Polsce Kalwaria Zebrzydowska. Często dla podtrzymania ruchu pielgrzymkowego w ośrodkach kalwaryjnych łączono kult Męki Pańskiej z kultem maryjnym (np. w Polsce Kalwaria Zebrzydowska czy Kalwaria Pałacowska). Największym skupiskiem kalwarii pod względem ich liczby są: Austria (164), Węgry (111), Niemcy (62), Polska (52). Współcześnie szacuje się, że w Europie jest ponad 600 kalwarii oraz kilka w krajach Ameryki Łacińskiej. Pomimo tak ogromnej liczby tylko niektóre kalwarie nazywane są mianem sanktuarium Męki Pańskiej (zwłaszcza te wznoszone w okresie od XV do połowy XVIII w.). Najbardziej znanymi oraz nadal funkcjonującymi sanktuariami są: Kalwaria Zebrzydowska, Varallo Sesia, St. Radekund, Domodossola, Wambierzyce, Góra Świętej Anny, Wejherowo, Eisenstadt, Bańska Szczawnica.

Sanktuaria poświęcone Jezusowi Chrystusowi stanowią blisko 8% ogólnej liczby ośrodków kultu religijnego w krajach zachodniej Europy. Szacunkowo ocenia się, że ich liczba w skali świata nie przekracza 10% ogółu ośrodków kultu religijnego. Najwięcej sanktuariów znajduje się w Niemczech (około 120), Hiszpanii i w Austrii (ponad 100), we Włoszech (około 40), Szwajcarii, Portugalii i Francji. Badacze kultu Chrystusa podkreślają, że sanktuaria Jemu poświęcone są fenomenem religijności ibero-germańskiej. Najwięcej ośrodków kultu powstało w okresie kontrreformacji. W przeciwieństwie do okresu średniowiecza, kiedy celem pielgrzymek było oddanie czci relikwiom Krzyża Świętego lub narzędzi Męki Pańskiej, w okresie reformacji obiektem kultu były cudowne wizerunki Chrystusa. Powstające w tym okresie na kontynencie europejskim sanktuaria pańskie były inspiracją do translokacji kultu do Ameryki Północnej i Południowej. W baroku rozwinął się kult Dzieciątka Jezus. Jako miejsca pielgrzymkowe sanktuaria Dzieciątka Jezus zaczęły powstawać dopiero w XVII i XVIII w. na terenie Niemiec, Hiszpanii, Francji, Włoch, Austrii, Czech, Meksyku czy Filipin. Najbardziej znane jest praskie Dzieciątko. Figurka Dzieciątka Jezus z Pragi została oficjalnie uznana przez Kościół w 1655 r. Wszystkie

jej kopie oddają monarszy status Dzieciątka. Obecnie na świecie notuje się około 40 sanktuariów poświęconych Dzieciątku Jezus.

Wśród głównych ośrodków pielgrzymkowych świata wyróżnić można co najmniej trzy grupy, które można określić jako „wielkie”, „duże” i „średnie”. Pierwszą i najważniejszą grupę stanowią Rzym-Watykan, Lourdes, Jasna Góra, Fatima oraz Guadelupe, przyjmujące co najmniej 4 mln pielgrzymów rocznie. Od kilku już dekad te ośrodki nie odgrywają wiodącą rolę wśród centrów pielgrzymkowych nie tylko świata chrześcijańskiego. W przypadku Lourdes i Fatimy znalazło to odzwierciedlenie również w rozwiniętej funkcji religijnej, przejawiającej się m.in. poprzez specyficzną infrastrukturę miejscowości. W odmiennych warunkach politycznych funkcjonowała Jasna Góra. System komunistyczny czynił bowiem wszystko, aby oddzielić miasto Częstochowę od Sanktuarium Jasnogórskiego. Przejawiało się to między innymi swoistym „embargo” politycznym na inwestycje państwowe, mogące służyć pielgrzymom. Drugą grupę (ośrodki „duże”) tworzą centra przyjmujące 1,5 do 4 milionów pielgrzymów rocznie. Przykładowo tworzą ją zarówno ośrodki amerykańskie (np. Lujń w Argentynie czy Sainte-Anne-de-Beaupré w Kanadzie) jak też europejskie (np. Santiago de Compostela i Montserrat w Hiszpanii czy paryskie sanktuarium przy Rue du Bac we Francji).

Wreszcie trzecia grupa (ośrodki „średnie”) obejmuje ośrodki o rocznej frekwencji około 1 miliona pielgrzymów. Dominują tu ośrodki znajdujące się w krajach Ameryki Łacińskiej i Północnej. Z ośrodków europejskich w grupie tej znalazły się m.in.: Altötting, Kalwaria Zebrzydowska, Kraków-Łagiewniki, Licheń, Knock, Mariazell, Medjugorje, Syrakuzy.

3. Główne ośrodki pielgrzymkowe Polski

Pielgrzymki w Polsce mają wielowiekową tradycję, której nie zawsze jesteśmy świadomi. Na rozwoju migracji pielgrzymkowych zaważył – obok czynników natury religijnej – spłot uwarunkowań politycznych i społeczno-gospodarczych w poszczególnych okresach dziejów Polski. Tradycje pielgrzymek sięgają jeszcze czasów pogańskich, a za pierwszą pielgrzymkę chrześcijańską przyjęło się uważać przybycie do Gniezna w 1000 roku do grobu św. Wojciecha cesarza niemieckiego Ottona III. Od XIV w. coraz większą rolę zaczął odgrywać kult maryjny, który ugruntował się ostatecznie w XV w. Ważną rolę odegrał w tym zakresie klasztor na Jasnej Górze (1382 r.). Szczególne miejsce w dziejach Polski zajmowało sanktuarium jasnogórskie w czasach niewoli narodowej (rozbiory) i reżimu komunistycznego. Wówczas bowiem Jasna Góra stawała się dla Polaków symbolem tożsamości i jedności narodowej.

W Polsce rejestruje się obecnie ponad 500 sanktuariów pielgrzymkowych, spośród których blisko 98% związanych jest z Kościołem rzymskokatolickim. Zdecy-

dowanie dominują sanktuaria maryjne – około 430 (ponad 85% ogółu), z tego około 200 z koronowanymi wizerunkami Matki Bożej.

Prawie wszystkie istniejące obecnie sanktuaria przyjmowały pielgrzymów w XIX w., przy czym niektóre jeszcze dawniej. Do najmłodszych ośrodków należy Niepokalanów związany z kultem św. Maksymiliana Kolbe, Warszawa (groby księdza Jerzego Popiełuszki zamordowanego w 1984 r. przez służbę bezpieczeństwa oraz Prymasa Tysiąclecia kardynała Stefana Wyszyńskiego, zmarłego w 1981 r.), a także Sanktuarium w Krakowie-Łagiewnikach związane z kultem Bożego Miłosierdzia i ze świętą Faustyną Kowalską, sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem-Krzęptówkach i sanktuarium Bolesnej Królowej Polski w Kałkowie-Godowie. Należy też zwrócić uwagę na zjawisko kreowania po drugiej wojnie światowej nowych ośrodków o różnicowanym zasięgu przestrzennym, których powstanie wiązało się z ulokowaniem w nich cudownych wizerunków Matki Bożej, przywiezionych z terenów wschodnich II Rzeczypospolitej, przejętych przez dawny Związek Radziecki.

Zasięg przestrzenny oddziaływania ośrodków kultu religijnego jest zróżnicowany. Nieco upraszczając taką typologię, można wyróżnić sanktuaria o zasięgu: 1) międzynarodowym, 2) krajowym, 3) ponadregionalnym, 4) regionalnym, 5) lokalnym.

Najważniejsze ośrodki mają zasięg międzynarodowy. Są to: Częstochowa (Jasna Góra), Niepokalanów, Warszawa, Kalwaria Zebrzydowska, Kraków, Góra Świętej Anny oraz Oświęcim (przyjazdy chrześcijan i Żydów), w prawosławiu – Grabarka.

Grupę miejscowości o zasięgu krajowym stanowią cztery ośrodki katolickie i jeden prawosławny, wszystkie o zróżnicowanych tradycjach pielgrzymkowych. Zaliczono tu: Piekary Śląskie, Licheń, Gniezno, Zakopane, a także prawosławną Jabłeczna.

Do grupy ośrodków o zasięgu ponadregionalnym (tj. zazwyczaj obejmującym kilka diecezji) zaliczono 25 sanktuariów. Do najbardziej znanych należą: Bardo Śląskie, Wambierzyce, Trzebnica, Ludźmierz, Tuchów, Kalwaria Paclawska, Kodeń, Leśna Podlaska, Gidle, Gietrzwałd, Święta Lipka, Wejherowo, Borek Wielkopolski, Święty Krzyż, Kałków-Godów, a z ośrodków prawosławnych – Supraśl.

W grupie ośrodków o zasięgu regionalnym znalazły się 134 sanktuaria. Zasięg wpływu tych miejsc kultu nie przekracza zazwyczaj granic diecezji.

Natomiast jako ośrodki o charakterze lokalnym można uznać 330 sanktuariów o zasięgu nie przekraczającym na ogół granic parafii czy dekanatu.

W rozmieszczeniu przestrzennym sanktuariów w Polsce wyraźnie zaznaczają się pewne obszary o szczególnie gęstej sieci ośrodków pielgrzymkowych. W pierwszym rzędzie odnosi się to do Karpat, na obszarze których skupia się około 130 ośrodków kultu religijnego, a więc blisko 15% takich miejscowości w Polsce. O ich wyjątkowym znaczeniu w skali kraju może świadczyć fakt, że w sanktuariach karpacczych znajduje się ponad 30 koronowanych wizerunków Matki Bożej (ponad 20% tych wizerunków w kraju). Zdecydowana większość ośrodków (ponad 80%) ma za-

sięg lokalny. Główną rolę odgrywają: Kalwaria Zebrzydowska (zasięg międzynarodowy), Zakopane (zasięg krajowy) oraz Ludźmierz, Tuchów i Kalwaria Paclawska (wszystkie zasięg ponadregionalny). Tak znaczne nagromadzenie miejsc kultu religijnego wyróżnia Karpaty spośród innych obszarów górskich – zarówno Polski, jak i świata chrześcijańskiego.

Dość znaczne nagromadzenie ośrodków kultu religijnego obserwuje się również na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Zlokalizowanych jest tu ponad 40 takich ośrodków (8% ogółu w Polsce), z tego blisko 15 z koronowanymi wizerunkami Maryi (9% ogółu). Podobnie jak w Karpatach czy w innych regionach, większość, bo 80%, stanowią ośrodki o zasięgu lokalnym. Ale równocześnie region ten obejmuje Częstochowę z Jasną Górą, będącą jednym z czterech głównych ośrodków pielgrzymkowych świata, szczególnie chrześcijańskiego, a także Kraków (zasięg międzynarodowy) czy Gidle (zasięg ponadregionalny). Innymi, ale o znacznie mniejszej skali przestrzennej i ilościowej, są np. rejony Wielkopolsko-Kujawski, Świętokrzyski, Dolnośląski, Podlaski czy Warmiński.

Zdecydowana większość ośrodków pielgrzymkowych w Polsce znajduje się na terenach wiejskich i w małych miastach. Odnosi się to zwłaszcza do ośrodków o zasięgu ponadregionalnym i regionalnym. Zwraca natomiast uwagę fakt, że w grupie ośrodków o zasięgu międzynarodowym dominują jednostki miejskie, zarówno duże (Kraków, Warszawa), średnie (Oświęcim), jak i małe (Kalwaria Zebrzydowska). Ta konstatacja winna rzutować na programy zagospodarowania przestrzennego tych jednostek.

Miejscowościami o wyspecjalizowanej funkcji pielgrzymkowej są: Częstochowa, Kalwaria Zebrzydowska, Niepokalanów (zasięg międzynarodowy) oraz Licheń (zasięg krajowy). Równocześnie Częstochowa jest wielkim ośrodkiem miejskim o rozwiniętej funkcji administracyjnej (byłe miasto wojewódzkie), przemysłowej (stolica okręgu przemysłowego), kulturalnej itp. Jednak ze względu na rangę religijną Jasnej Góry w Kościele rzymskokatolickim na całym świecie, co przejawia się ostatnio również zjawiskiem translokacji kultu Matki Bożej Częstochowskiej poza granice Polski, należy uznać ten ośrodek za wykazujący się wyspecjalizowaną funkcją religijną.

Do miejscowości o częściowo wyspecjalizowanej funkcji pielgrzymkowo-religijnej należą m.in. Góra Świętej Anny (zasięg międzynarodowy), Piekary Śląskie (zasięg krajowy), a także Bardo Śląskie, Borek Wielkopolski, Gietrzwałd, Kalwaria Paclawska, Kodeń, Leśna Podlaska, Różanystok, Rywałd Królewski, Święta Lipka, Wambierzyce (zasięg ponadregionalny).

W migracjach pielgrzymkowych uczestniczy obecnie 5-7 mln osób rocznie, a więc ponad 15% ludności Polski. Polscy pątnicy stanowią zatem blisko 5% pielgrzymujących chrześcijan na świecie i około 20% w Europie. Dane te pozwalają zaliczyć Polskę do państw o wyjątkowo rozwiniętej aktywności pielgrzymkowej i to nie tylko w świecie chrześcijańskim.

Głównym centrum pielgrzymkowym Polski jest Jasna Góra (Częstochowa). Od czasów pierwszej wizyty Jana Pawła II w 1979 r. ośrodek ten odwiedza rocznie średnio 4-5 milionów osób. Stawia to Jasną Górę w wąskim gronie największych i najważniejszych ośrodków kultu religijnego na świecie (i to nie tylko w chrześcijaństwie). Wśród pielgrzymów około 400 tysięcy to obcokrajowcy, przybywający z blisko 100 krajów. Szacuje się, że na Jasną Górę corocznie są organizowane pielgrzymki z ponad 80% parafii katolickich w Polsce. Rekordową frekwencję 7 mln pątników notowano w 1991 r. z racji odbywającego się na Jasnej Górze VI Światowego Dnia Młodzieży. W czasie samych Dni (sierpień) zarejestrowano 1,7 mln pielgrzymów ze wszystkich kontynentów.

Od 1977 r. obserwuje się zdecydowany rozwój pielgrzymowania pieszego na Jasną Górę. Rocznie rejestruje się obecnie około 150 grup liczących łącznie od 175 do ponad 200 tys. osób. Wzrastający stale ruch pielgrzymkowy i jego bogate tradycje sięgające niekiedy kilku stuleci sprawiają, że piesze pielgrzymki do Częstochowy stały się swoistym fenomenem religijnym i społecznym w skali ogólnoświatowej, szczególnie zaś w świecie chrześcijańskim.

Kalwaria Zebrzydowska do dziś uznawana jest za drugie po Jasnej Górze sanktuarium w Polsce. Zarówno Misterium Pasyjne, jak też sierpniowe uroczystości maryjne ściągają dziesiątki tysięcy pielgrzymów, wzbudzają też coraz większe zainteresowanie cudzoziemców. Do dnia dzisiejszego przychodzą tu piesze pielgrzymki, zwłaszcza z Krakowa i Śląska Cieszyńskiego. Ruch pielgrzymkowy do tego sanktuarium wyraźnie się ożywił w ostatnim dziesięcioleciu, osiągając obecnie poziom 800 tys.-1 miliona osób rocznie. Pątnicy zagraniczni pochodzą przede wszystkim z krajów należących niegdyś do monarchii austro-węgierskiej.

Od początku lat siedemdziesiątych zaczęła wzrastać ranga Niepokalanowa jako ośrodka pielgrzymkowego – najpierw o zasięgu krajowym, a później międzynarodowym. Jak wiemy, związany jest przede wszystkim z kultem św. Maksymiliana Kolbe, kanonizowanego w 1982 r. Popularność i ekumeniczny wymiar postaci tego świętego sprawiły, że do Niepokalanowa zaczęły ściągać pielgrzymki z całej Europy, a także z innych części świata. Wiąże się to też m.in. z działającymi w wielu krajach ośrodkami Milicji Niepokalanej, założonej przez św. Maksymiliana. Rocznie Niepokalanów odwiedza 600-800 tys. pielgrzymów.

Specyficznym ośrodkiem pielgrzymkowym stała się w latach osiemdziesiątych Warszawa. Docelowymi miejscami pobożnych odwiedzin stały się groby Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Prymasa Tysiąclecia (zm. 1981 r.) oraz księdza Jerzego Popiełuszki, zamordowanego w 1984 r. przez komunistyczną służbę bezpieczeństwa. Zdecydowana większość odwiedza zwłaszcza ten drugi grób. W okresie dziesięciu lat od śmierci księdza Jerzego (1984-1994) grób Jego odwiedziło łącznie 12 milionów pielgrzymów. Największe natężenie przyjazdów notowano zwłaszcza w pierwszych latach po śmierci księdza Popiełuszki (2,4 mln. w 1985 r., 1,5 mln. w 1987 r.). Obecnie frekwencja ta jest niższa i w ostatnich latach nie przekracza jednego miliona osób.

Pielgrzymki do Krakowa wiążą się już tradycyjnie z kultem św. Stanisława Biskupa Męczennika, Patrona Polski (Wawel, Skałka) i św. Jadwigi (Wawel) oraz kultem Męki Pańskiej w Mogile. W ostatnich jednak latach większość przyjazdów o charakterze religijnym związanych jest z sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach oraz kultem św. Faustyny Kowalskiej. Na główne uroczystości przypadające w pierwszą niedzielę po Wielkanocy przybywa tu ponad 100 tys. pielgrzymów z kraju oraz z całego świata. Natężenie przyjazdów obserwuje się też w miesiącach wakacyjnych. Roczna frekwencja wynosi obecnie około 800 tys. osób.

Góra Świętej Anny stanowiła przez stulecia Świętą Górę dla mieszkańców Śląska, zwłaszcza Opolskiego. W ostatnich latach nabiera jednak coraz wyraźniej charakteru międzynarodowego, m.in. poprzez wzrost liczby „pielgrzymek etnicznych” z zagranicy, głównie z terenu Niemiec.

W ostatnim okresie wyraźnie już utrwalił się zasięg międzynarodowy prawosławnej Grabarki. Przybywają tu pielgrzymi zarówno z państw ościennych, jak też z innych krajów europejskich.

W Gnieźnie (zasięg krajowy) rejestruje się obecnie kilkaset tysięcy pielgrzymów i uczestników turystyki religijnej, najwięcej w czasie uroczystości związanych z kultem św. Wojciecha oraz w okresie letnim. Wśród odwiedzających ośrodek około 10% ogółu stanowią obcokrajowcy. W Licheniu w ostatnim zwłaszcza dziesięcioleciu obserwowano gwałtowny rozwój przyjazdów. Rocznie rejestruje się tu 800 tys.-1 miliona pątników. W Piekarach Śląskich szczególne miejsce zajmuje pielgrzymka mężczyzn odbywająca się w ostatnią niedzielę maja. Łącznie bierze w niej udział 600-800 tys. osób. Od końca lat siedemdziesiątych notuje się wzrastającą stale liczbę pielgrzymek robotników z całej Polski. W Zakopanem szczególnym kultem cieszy się Matka Boża Fatimska w sanktuarium na Krzeptówkach, do którego przybywają coraz liczniejsze pielgrzymki ze wszystkich zakątków Polski. Wreszcie każdego roku coraz większą liczbę wyznawców Kościoła prawosławnego z całego kraju notuje się w Jabłecznej.

Szczególne natężenie ruchu pielgrzymkowego notuje się w okresie głównych uroczystości religijnych, związanych zazwyczaj z ważniejszymi odpustami. Łącznie w Polsce rejestruje się ponad 470 odpustów („dni odpustowych”), z tego w ośrodkach o zasięgu międzynarodowym i krajowym po około 20. Odgrywają one bardzo ważną rolę w życiu każdego ośrodka pielgrzymkowego. Zazwyczaj każde sanktuarium posiada przywilej uroczystego obchodzenia kilku dni odpustowych, a zwyczaj ten sięga początków chrześcijaństwa w Polsce. Spośród kilku odpustów na ogół tylko parę (w mniejszych ośrodkach zazwyczaj 1-2) to tzw. „wielkie odpusty” lub „odpusty główne”. Gromadzą one najwięcej pielgrzymów, a ich obchody trwają często kilka dni. Większość odpustów związanych jest z kultem Maryi. Do najważniejszych i najpowszechniej występujących należą odpusty związane ze świętami: Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny (NMP) (31 maja), Wniebowzięcia NMP (15 sierpnia), Narodzenia NMP (8 września). Notuje się je w zdecydowanej większości ośrodków. Szczególnie obchodzone są święta związane z konkretnym sanktuarium i konkretnym wizerunkiem Maryi. Do najbardziej znanych należy święto Mat-

ki Bożej Częstochowskiej (26 sierpnia). Łącznie w przypadku 20 sanktuariów ustanowiono święta związane ze znajdującymi się tam wizerunkami Maryi. Niektóre sanktuaria mają odpusty związane ze Świętami Pańskimi – np. okres Wielkiego Tygodnia, Podwyższenia Krzyża Świętego 14 września, Znalezienia Krzyża Świętego 4 maja, Przenajświętszej Krwi Chrystusa 1 lipca, Przemienienia Pańskiego 6 sierpnia, Wniebowstąpienia Pańskiego, Miłosierdzia Bożego 1. niedziela po Wielkanocy. Natomiast rzadsze są odpusty związane z kultem świętych. Na ogół w danym ośrodku odbywa się w ciągu roku kilka głównych odpustów, a jeżeli są to wielkie aglomeracje miejskie lub ośrodki o rozwiniętej funkcji religijnej, notuje się nawet kilkanaście takich uroczystości (np. Częstochowa, Kalwaria Zebrzydowska, Kraków). Należy też pamiętać, że w niektórych ośrodkach uroczystości „odpustowe” trwają kilka dni, niekiedy nawet tydzień. Ma to miejsce zwłaszcza tam, gdzie odbywają się Misteria Męki Pańskiej (np. Kalwaria Zebrzydowska) czy uroczystości Zaśnięcia i Pogrzebu Matki Bożej (np. Kalwaria Zebrzydowska, Kalwaria Pałacowa, Leżajsk). Obok treści religijnych odpusty stanowią swoisty przegląd zwyczajów regionalnych. Wyrażają się one zawsze stroną obrzędową, jak i bogactwem strojów ludowych, zespołów folklorystycznych itp.

Od co najmniej kilkunastu lat obserwuje się coraz liczniejsze przyjazdy do Polski pielgrzymów zagranicznych. Na podstawie dostępnych materiałów można przyjąć szacunkowo, że Polskę odwiedza rocznie 500-600 tysięcy pątników – obcokrajowców z ponad 100 krajów. Stanowi to blisko 10% ogółu uczestników migracji pielgrzymkowych w Polsce. Ponad połowę tego ruchu (zależnie od roku 65-80%) przejmuje Częstochowa (Jasna Góra), znaczną część pątników zagranicznych nawiedza także sanktuarium Bożego Miłosierdzia w krakowskich Łagiewnikach. W pozostałych sanktuariach liczba pielgrzymów zagranicznych jest znacznie skromniejsza, oscylując zazwyczaj wokół 10-20 tysięcy (np. Kalwaria Zebrzydowska, Niepokalanów).

4. Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach jako centrum pielgrzymkowe

Dotychczasowe rozważania pozwalają uświadomić sobie, że sanktuarium Bożego Miłosierdzia w krakowskich Łagiewnikach należy do wąskiej grupy najważniejszych ośrodków kultu religijnego na świecie i w Polsce. Rozwija się niezwykle dynamicznie, przyciągając rocznie setki tysięcy pielgrzymów, z których znaczny odsetek stanowią pątnicy zagraniczni. Przyjazdy do sanktuarium łagiewnickiego dominują zdecydowanie wśród przyjazdów religijnych do Krakowa.

Sanktuarium stanowi światowe centrum kultu Bożego Miłosierdzia. Na odpust w pierwszą niedzielę po Wielkanocy przybywa corocznie kilkaset tysięcy pielgrzymów. W okresie wakacyjnym sanktuarium odwiedza 30-40 grup pątników dziennie oraz wielu pielgrzymów indywidualnych. W 1999 r. zanotowano około 800 tys.

pątników. Systematycznie wzrasta udział pielgrzymów zagranicznych, stanowiących obecnie ponad 20% ogółu nawiedzających ośrodek. Reprezentowane są wszystkie kontynenty, siostry głoszą prelekcje w ośmiu językach. Najwięcej cudzoziemców napływa z Austrii, Niemiec, Francji, Włoch, Irlandii, Wielkiej Brytanii, a także ze Stanów Zjednoczonych, Kanady, Japonii i Filipin.

Przypisy:

¹ A. Jackowski, *Współczesne migracje pielgrzymkowe w Polsce*, [w:] A. Jackowski i in., *Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu religijnego i migracji pielgrzymkowych*, Kraków 1995, s. 45-46; A. Jackowski, I. Sołjan, E. Bilka-Wodecka, *Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe*, Poznań 1999, s. 19.

² A. Jackowski, I. Sołjan, E. Bilka-Wodecka, dz. cyt., s. 19.

³ Jan Paweł II, *Rozważania podczas modlitwy Anioł Pański 21 VI 1987 r.*, [w:] *Tyś wielką chlubą naszego narodu*, Wyd. Zakonu Paulinów, Częstochowa-Jasna Góra 1991, s. 215.

Antoni Jackowski, prof. dr hab.
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ
Kierownik Zakładu Geografii Religii
ul. Grodzka 64, 31-044 Kraków